

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА
ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**

МАЗЯРКО ІРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 316.47:339.37

**ПРІОРИТЕТИ ТА ЗАСОБИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ
СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В РОЗДРІБНІЙ ТОРГІВЛІ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Рівне – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі економіки Львівського торговельно-економічного університету Центральної спілки споживчих товариств України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Іляш Ольга Ігорівна,
ПВНЗ “Міжнародний університет фінансів”,
завідувач кафедри економіки та підприємництва.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Мельник Мар’яна Іванівна,
ДУ “Інститут регіональних досліджень
імені М.І.Долішнього НАН України”,
завідувач сектору просторового розвитку;

кандидат економічних наук, доцент
Єрмоленко Олексій Анатолійович,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця МОН України,
доцент кафедри управління персоналом та економіки
праці.

Захист відбудеться «30» вересня 2016 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 47.104.03 у Національному університеті водного господарства та природокористування за адресою: 33028, м. Рівне, вул. Соборна, 11, ауд. 103 (конференцзал).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету водного господарства та природокористування за адресою: 33002, м. Рівне, вул. О. Новака, 75.

Автореферат розіслано «29» серпня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. Е. Ковшун

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Роздрібна торгівля на сучасному етапі поступу економіки України виконує важливу соціальну та економічну роль, забезпечуючи понад 50 % ВВП, близько 10% валової доданої вартості та 50% внутрішнього товарообороту, 20% зайнятості. Водночас через об'єктивні та суб'єктивні чинники зовнішнього (політична й фінансово-економічна криза, обмеженість купівельних фондів населення) і внутрішнього (недостатньо високі показники фінансово-економічної ефективності та погіршення фінансового стану й економічних можливостей суб'єктів роздрібної торгівлі) характеру в роздрібній торгівлі намітилися негативні тенденції щодо функціонування та розвитку соціально-трудої сфери. Це, зокрема, невисокий рівень оплати праці та сповільнення темпів її зростання, неформальна і необліковувана зайнятість, порушення законодавства щодо норм та режимів праці, мала частка працівників, які навчалися новим професіям або підвищували кваліфікацію, висока плинність кадрів, значна частка працівників, не охоплених колективними договорами (2/3 від загальної облікової кількості штатних працівників роздрібної торгівлі), нівелювання можливостей і функцій профспілкових організацій, ролі колективно-договірної регулювання.

Системно-структурні вади соціально-трудої відносин негативно позначаються на ефективності праці, якості трудового життя та фінансово-економічних результатах підприємств роздрібної торгівлі, реалізації її соціально-економічних функцій та ролі у віддалених районах. У такому контексті особливої актуальності набуває проблема інтеграції суміжних сфер економіки, насамперед, роздрібної торгівлі, із системою споживчої кооперації для забезпечення високої ефективності всіх стадій відтворювального процесу в торгівлі й соціально-економічних перетворень у районних центрах та на селі. В Україні роздрібна торгівля і споживча кооперація тісно взаємопов'язані та взаємозалежні, тому їх взаємодія на основі інтеграції соціально-трудої сфери має об'єктивний характер. Однак, теорія їх взаємодії недостатньо розроблена, практика по суті відсутня, а сучасні підходи і методи державного регулювання розвитку ринку праці та зайнятості в торгівлі за складної макроекономічної ситуації в обласних та районних центрах, а також недостатності інституційних реформ у сфері соціально-трудої відносин стають все менш дієвими.

Тому визріла необхідність імплементації більш комплексних та ефективних механізмів й інструментів у цій сфері. Як засвідчує досвід країн з позитивними практиками реформування, перспективною є модернізація системи соціально-трудої відносин на основі належного становлення, поширення і розвитку соціального діалогу у формі тристороннього інституту погодження головних параметрів економічної та соціальної політики, умов праці та рівня її оплати. Це актуалізує завдання обґрунтування теоретико-методичних засад і прикладних інструментів державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі як пілотного проекту з подальшим його поширенням на всі види економічної діяльності та сектори економіки.

Тема державного регулювання розвитку роздрібної торгівлі неодноразово ставала предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців – О. Азарян,

В. Апопія, Н. Власової, Т. Громової, Р. Колборна, Л. Ларіної, Л. Лігоненко, А. Мазаракі, О. Покатаєвої, В. Соболева, А. Ткача, Н. Ушакової, А. Шубіна та ін. Проблеми функціонування соціально-трудової сфери та її впливу на соціально-економічну ефективність суб'єктів національної економіки і роздрібної торгівлі досліджують Г. Башнянин, Л. Безтелесна, Д. Богиня, М. Войнаренко, З. Галушка, С. Гринкевич, В. Гришкін, О. Іляш, В. Давиденко, П. Друкер, Е. Дюркгейм, О. Єрмоленко, Б. Кауфман, В. Лагутін, М. Мельник, Р. Оуен, Н. Савіна та ін.

Проте особливості сучасного поступу сфери роздрібної торгівлі, наявні диспропорції та структурні деформації, характерні для її ринку праці і зайнятості, відносин між працівниками, роботодавцями та державою, які негативно позначаються на якості та ефективності праці, фінансово-економічних результатах господарювання, потребують застосування сучасного інструментарію державної політики регулювання соціально-трудової сфери, а також обґрунтування управлінських рішень з усунення стримуючих бар'єрів, зокрема через поглиблення соціального діалогу в галузі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота тісно пов'язана з Проектом генеральної угоди про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2015–2017 рр., Цільовою програмою „Гідна робота і високий професіоналізм”, Планом дій щодо реалізації положень Стратегії сталого розвитку „Україна –2020”, Стратегією сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні на період до 2020 р., Планом заходів з імплементації угоди про асоціацію між Україною та ЄС на 2014–2017 рр.

Дисертація виконана в межах наукових досліджень Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, зокрема в межах бюджетної програми № 0301080 „Фундаментальні й прикладні розробки та дослідження у сфері державного управління, стратегічних проблем внутрішньої і зовнішньої політики та з питань посередництва і примирення при вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів)”, де автором обґрунтовано систему правових, економічних, адміністративних, соціальних та організаційних заходів інституціалізації відносин зайнятості, політики доходів та оплати праці.

Дисертація містить результати досліджень автора, які проводилися відповідно до плану науково-дослідних робіт Львівської комерційної академії у межах теми „Організаційно-економічні механізми забезпечення безпеки соціально-економічних систем” (номер державної реєстрації 0113U006633), де автором обґрунтовано рекомендації щодо формування економічного механізму, інструментів та засобів державної політики становлення і розвитку соціального діалогу у сфері роздрібної торгівлі.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-методичних засад та обґрунтування прикладних інструментів державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі.

Для досягнення означеної мети у роботі поставлено і вирішено такі завдання:

– обґрунтовано теоретико-методичні положення державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі зорієнтованої на державне регулювання аспектів його соціально-економічних та соціально-трудових відносин за межами галузі;

– визначено концептуальну структуру системи соціального діалогу, згідно з принципами соціально-економічних відносин формування державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі;

– обґрунтовано необхідність застосування організаційних й економічних засобів механізму державної політики поширення соціального діалогу в роздрібній торгівлі для учасників всіх рівнів;

– поглиблено методичні підходи щодо системного дослідження взаємозв'язку внутрішніх і зовнішніх передумов та головних чинників ускладнення державної політики реалізації соціального діалогу у вітчизняній роздрібній торгівлі;

– з'ясовано міру впливу на формування інституційно-організаційних та економічних основ функціонування соціально-трудової сфери роздрібною торгівлі споживчої кооперації бар'єрів та перешкод реалізації соціального діалогу в галузі;

– ідентифіковано напрями, механізми та відповідні інструменти державної політики реалізації соціального діалогу в галузі на основах використання DEA- і регресійного аналізу ефективності системи соціального діалогу в роздрібній торгівлі;

– розроблено механізм впровадження функціонально-суб'єктної інтеграції суб'єктів політики реалізації соціального діалогу задля конкретизації організаційних та економічних засобів реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі.

Об'єктом дослідження є процес творення державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади, механізми, інструменти і засоби державного регулювання соціально-трудової сфери та реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі.

Методи дослідження. Теоретико-методологічним підґрунтям дисертаційної роботи є фундаментальні положення економічної науки, теорії економічного зростання, інституціоналізму, перехідних економічних систем, праці вітчизняних та зарубіжних учених у сфері державного регулювання соціально-трудових відносин, соціального діалогу та соціальної відповідальності.

Для досягнення поставленої мети і виконання завдань у дисертації використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: систематизації та узагальнення (для теоретико-методичної характеристики сфери соціально-економічних та соціально-трудових відносин як об'єкта державного регулювання соціального діалогу в роздрібній торгівлі) (п. 1.1, п. 1.2); індукції та дедукції (для виявлення проблемних аспектів і перешкод державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі) (п. 2.3); аналізу, синтезу та порівняння (для дослідження передумов реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі України) (п. 2.1); DEA- та регресійного аналізу (для оцінювання ефективності державної політики реалізації соціального діалогу, визначення чинників і міри їх впливу на головні параметри функціонування соціально-трудової сфери у роздрібній торгівлі) (п. 2.2); системно-структурного аналізу (для функціонально-суб'єктної інтеграції політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі) (п. 3.2); групувань, логічного аналізу, стратегічного менеджменту (для обґрунтування стратегічних пріоритетів, механізмів та інструментів, організаційно-економічних засобів удосконалення системи державного регулювання і впровадження соціального діалогу в роздрібній

торгівлі) (п. 1.3, п. 3.1); економіко-інституційного аналізу (для обґрунтування інституційних параметрів та економічних засобів реалізації соціального діалогу) (п. 3.3).

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі акти, концепції та програми, стратегії, нормативно-розпорядчі документи органів державного управління (Адміністрації Президента, Кабінету Міністрів України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України), офіційні дані Державної служби статистики України, матеріали міжнародних організацій (Міжнародної організації праці, Європейської соціальної хартії), первинна документація підприємств торгівлі, громадських організацій, інтернет-ресурси та наукова література.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних підходів та прикладних рекомендацій щодо підвищення ефективності системи державного регулювання соціально-трудової сфери та політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі. Зокрема, у дисертації:

вперше:

– запроваджено в науковий обіг та обґрунтовано механізм функціонально-суб'єктної інтеграції основних та допоміжних суб'єктів соціального діалогу, реалізація функцій яких уможливується і покладається на нових учасників взаємовигідного співробітництва, надає різностороннього розвитку та покращує отриманий на виході результат державної політики внаслідок його поширення в суміжні з роздрібною торгівлею види економічної діяльності, сектори та сфери економіки і суспільного життя, забезпечує синхронний вплив на досягнення головної мети політики для спільного виконання завдань шляхом конкретизації організаційних та економічних засобів: впровадження стандартів якості у соціально-трудовій сфері, покращення фінансово-інвестиційного та страхового забезпечення роздрібною торгівлі, зростання доступності соціальних послуг і гарантій, розвиток міжгалузевої співпраці;

удосконалено:

– теоретико-методичні засади державної політики реалізації соціального діалогу на галузевому рівні, зокрема уточнено сутність поняття соціального діалогу, визначені об'єкти, завдання та встановлені особливості його державного регулювання у роздрібній торгівлі. На відміну від розроблених положень, авторський підхід полягає у винесенні проблем соціального діалогу за межі соціально-трудової сфери галузі та його поширення на соціальну і фінансово-економічну ефективність роздрібною торгівлі через узгодження та координацію мети й напрямів реалізації соціального діалогу, чинників розвитку і критеріїв підвищення ефективності розвитку галузі;

– класичні методичні підходи використання системного аналізу, які передбачають поєднання результатів аналізу передумов та чинників реалізації соціального діалогу на мікро- і макрорівнях, їх групування за мірою позитивного чи негативного впливу, визначення важливості предметів та цільових орієнтирів державної політики, проектування наслідків їх реалізації. Таким чином уможливується одночасне бачення поточного стану справ, напрямів удосконалення системи регулювання та кінцевого результату державної політики;

– науково-методичний підхід до обґрунтування напрямів, а також обрання механізмів державної політики реалізації соціального діалогу на галузевому рівні. Такі напрями, як забезпечення комплексної зайнятості населення, підвищення ефективності праці в системі споживчих товариств, посилення мотивації та якості праці на підприємствах роздрібно́ї торгівлі, а також відповідні механізми та інструменти в їх межах, в доповнення теоретичних загальнонаукових методів дослідження, доведені за результатами застосування DEA- та регресійного аналізу;

набули подальшого розвитку:

– теоретичні підходи до формування системи базових принципів, якими традиційно оперують у процесі управління сферами соціально-трудо­вих відносин, ринку та економіки праці, зайнятості, оплати і організації праці, доповнено специфічними параметрами, пов’язаними з особливостями роздрібно́ї торгівлі, дотримання яких слугуватиме більшій зорієнтованості засобів державного регулювання соціального діалогу на соціально-економічний розвиток роздрібно́ї торгівлі;

– теоретико-прикладні основи реалізації механізму державної політики імплементації соціального діалогу в роздрібно́ї торгівлі. На відміну від підходів, де механізми мають чітко визначену залежність від рівня управління, обґрунтовано доцільність, переваги та можливості поєднання в рамках механізму таких суб’єктів політики, як працівник, роботодавець та держава, визначено об’єкти регулювання, елементи стратегічного і тактичного блоків, а також цільові орієнтири та конкретні організаційні й економічні заходи реалізації запропонованого механізму для учасників всіх рівнів;

– інституційно-організаційні та економічні основи функціонування системи соціально-трудо­вих відносин, яка досліджена в контексті впливу перешкод державної політики на реалізацію соціального діалогу в роздрібно́ї торгівлі. На відміну від усталених підходів, це дало змогу вибудувати взаємозв’язки між елементами систем соціально-трудо­вих та соціально-економічних відносин, відобразити поєднувальну роль соціального діалогу з-поміж цих систем, вийти за рамки економіки праці та аналізувати через соціальний діалог як об’єкт державного регулювання засоби вирішення мікро- та макроекономічних проблем функціонування галузі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні й концептуальні напрацювання є підґрунтям для визначення стратегічних пріоритетів та ефективних засобів реалізації принципів державної політики регулювання соціального діалогу в роздрібно́ї торгівлі.

Наукові розроблення та пропозиції щодо реалізації механізму державної політики регулювання соціального діалогу та досягнення державно-суспільного ефекту на основах поєднання розвитку соціально-трудо­вих відносин на всіх рівнях, узгодження і реалізації інтересів усіх суб’єктів та реалізації важливих суспільних і соціально-економічних функцій і завдань роздрібно́ї торгівлі, розвитку торгівлі у місті використані Управлінням економіки виконавчого комітету Нетішинської міської ради Хмельницької області під час формування програми соціально-економічного розвитку міста Нетішина на 2016 рік (довідка № 01-08-1/2016 від 13.04.2016 р.).

Рекомендації щодо створення сприятливих передумов реалізації соціального діалогу у вітчизняній роздрібній торгівлі використано Відділом економічного розвитку, торгівлі та інфраструктури Славутської райдержадміністрації Хмельницької області у напрямку соціально-економічного розвитку регіону, застосування прогресивної системи мотивування персоналу до соціально-економічної активності, забезпечення інтелектуалізації, підвищення якості трудового потенціалу та посилення соціальної відповідальності (довідка № 02-33-2901/2015 від 22.12.2015 р.).

Пропозиції щодо посилення соціальної активності учасників третього сектору економіки у налагодженні соціального діалогу між європейською спільнотою, громадськими організаціями, представниками сфери торгівлі, громадськості, органами влади і місцевого самоврядування використані в роботі громадської організації „Академічний простір” (довідка № 5/05/2015 від 14.05.2015 р.).

Пропозиції щодо мотивації працівників та формування конкурентоспроможних робочих місць як перспективи розвитку соціального діалогу використані ТОВ „Нестле Україна” під час модернізації системи колективних договорів та інструментів соціальної відповідальності на підприємстві (довідка № 0512 від 12.05.2016 р.).

Рекомендації щодо визначення стратегічних пріоритетів та завдань державної політики реалізації соціального діалогу використані Регіональним філіалом Національного інституту стратегічних досліджень у місті Львові під час створення аналітичної записки „Соціальна політика як чинник забезпечення збалансованого регіонального розвитку (на прикладі західних регіонів України)”, яку надіслано до Адміністрації Президента України, Ради національної безпеки і оборони України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України, Міністерства соціальної політики України 23 жовтня 2015 р. вих. № 293/1050. (довідка № 1/27 від 13.05.2016 р.).

Теоретичні та прикладні положення з дослідження державного регулювання соціального діалогу та визначення ролі міждисциплінарного дискурсу в розвитку понятійно-категорійного апарату соціального діалогу, наукових засад декомпонування державної політики реалізації соціального діалогу на підприємствах торгівлі, базових структурних елементів системи соціально-трудова відносин на різних рівнях суспільної ієрархії управління використані у навчальному процесі Львівської комерційної академії – при розробці навчальних посібників, методичного забезпечення та викладанні дисциплін „Економіка праці і соціально-трудова відносини”, „Економіка торговельного підприємства” (довідка № 403/22 від 22.03.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного виконання наукових досліджень, де викладено наукові ідеї щодо розробки пріоритетів державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі. Усі наукові положення, висновки та практичні рекомендації, описані у дисертації, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті ідеї та положення, які є результатом власних напрацювань здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення дисертації та результати досліджень автора доповідалися та обговорювалися на засіданні

круглого столу „Актуальні питання економічної науки – 2013” (м. Львів, 2013 р.), міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції „Ефективна економіка та менеджмент: теорія і практика” (м. Дніпропетровськ, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Трансформаційні зміни в соціально-економічних системах: виклики часу” (м. Львів, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Розвиток національної економіки України: нові реалії і можливості в умовах започаткованих змін” (м. Львів, 2015 р.); V Всеукраїнській науково-практичній конференції „Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень” (м. Львів, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Перспективи розвитку національної економіки” (м. Запоріжжя, 2015 р.); Міжнародній науковій конференції „Development of social and economic systems in a global competitive environment” (м. Кишинів, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Проблеми та перспективи розвитку національних економік: від мікро- до макрорівня” (м. Одеса, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції „Научное пространство Европы” (м. Перемишль, 2016 р.); Міжнародній інтренет-конференції „Соціально-економічний розвиток України в умовах співпраці з Європейським союзом” (м. Миколаїв, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Розвиток економіки та менеджменту в умовах інтеграційних процесів” (м. Київ, 2016 р.).

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано 19 наукових праць, з них: 1 колективна монографія, 6 статей – у наукових фахових виданнях України, 4 з яких належать до міжнародних наукометричних баз; 2 статті – у закордонних наукових виданнях; 10 – інші публікації. Загальний обсяг публікації становить 10,86 друк. арк.

Обсяг та структура роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг основного тексту дисертації становить 207 сторінок, загальний обсяг – 264 сторінки комп’ютерного набору. Робота містить 16 таблиць, 18 рисунків, 9 додатків. Список використаних джерел налічує 252 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету та завдання, визначено об’єкт, предмет, наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі „**Теоретико-методичні засади державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі**” узагальнено результати досліджень джерел виникнення та еволюції теорії соціального діалогу в умовах соціалізації роздрібної торгівлі, розкрито концептуальну сутність сфери соціально-економічних та соціально-трудових відносин як об’єктів державного регулювання соціального діалогу, сформовано механізм та визначено принципи системного підходу до формування державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі.

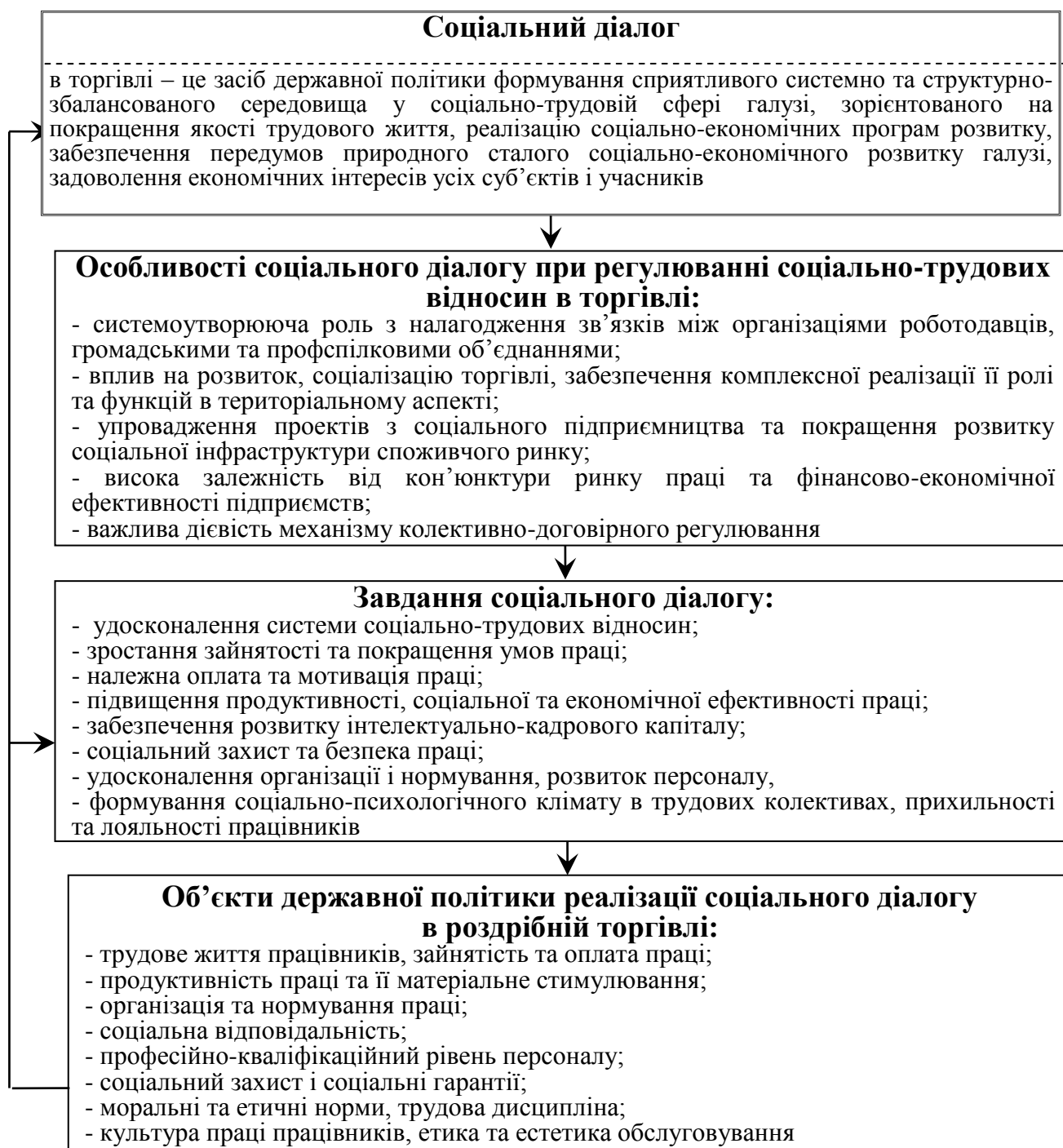

Рис. 1. Концептуальний зміст та роль соціального діалогу в державній політиці його реалізації в роздрібній торгівлі

Майже в усіх економічно розвинутих державах світу соціальний діалог став дієвою й ефективною формою узгодження і задоволення матеріальних, соціальних, суспільно-психологічних та інших інтересів усіх суб'єктів соціально-трудових відносин, скерування їх розвитку у найбільш ефективному та раціональному напрямі. Натомість в Україні потребують наукового обґрунтування і моделювання системи соціального діалогу, механізмів, інструментів і засобів його регулювання та стимулювання розвитку з метою соціально-економічного поступу як економіки загалом, так і роздрібно торгівлі як галузі. На державному і регіональному рівнях затверджувалися стратегії, програми, концепції, які не забезпечили створення

цілісної моделі ефективного розвитку, не послуговувалися досвідом провідних у цій сфері країн. Таким чином, актуалізувалося завдання обґрунтування теоретико-методичних засад формування і впровадження якісної та ефективної державної політики соціального діалогу у вітчизняній роздрібній торгівлі, у тому числі як пілотного проекту для подальшого поширення його системи на інші види економічної діяльності, галузі економіки та національне господарство загалом. Головні завдання соціального діалогу, його особливості в роздрібній торгівлі та об'єкти державного регулювання наведені на рис. 1.

На основі дослідження встановлено, що соціальний діалог в роздрібній торгівлі є інструментом системного та структурно збалансованого впливу на формування сприятливого соціально-трудового середовища, зорієнтованого на створення якісної та ефективної системи соціально-трудових відносин, зростання зайнятості, покращення якості трудового життя, підвищення внутрішньої й зовнішньої соціальної відповідальності та контролю, реалізацію соціально-економічних програм розвитку галузі, формування і використання її інтелектуально-кадрового капіталу, а через це кращих економічних можливостей.

З'ясовано, що, попри виконання важливих безпосередніх завдань, реалізація соціального діалогу має й вищу місію, пов'язану із соціалізацією роздрібною торгівлі як процесу розширення соціально-економічної та суспільної ролі цього виду економічної діяльності шляхом підвищення рівня зайнятості та продуктивності праці, формування і ефективного використання людського й соціального капіталу, поліпшення якості соціального захисту, зростання якості та доступності торговельних послуг для населення, забезпечення системної соціальної відповідальності й соціальної безпеки торговельного бізнесу.

Реалізація державної політики розвитку соціального діалогу у роздрібній торгівлі зорієнтована на регулювання аспектів його соціально-економічних та соціально-трудових відносин, елементами яких є: сторони, суб'єкти, рівні, предмети, методи, види, принципи та типи.

Соціально-трудові відносини, так як і безпосередньо соціальний діалог, передбачають використання базових параметрів, заснованих на розгляді загальних функцій управління розвитком в роздрібній торгівлі та її функціональних сфер. Специфічні параметри реалізації державної політики розвитку соціального діалогу в роздрібній торгівлі з дотриманням системного підходу можна об'єднати в групу, де слід врахувати як загальноприйняті принципи державної політики реалізації соціального діалогу, так і їх особливості в сфері торгівлі.

Належне впровадження державної політики розвитку соціального діалогу потребує усвідомлення необхідного для цього механізму. З'ясовано, що його складовими елементами є мета, цілі та завдання, внутрішні й зовнішні суб'єкти, об'єкти, інструменти, заходи, засоби, форми і методи впливу, очікувані результати. Характерною ознакою розробленого механізму державної політики реалізації соціального діалогу є його спрямованість на отримання внутріфірмового та державно-суспільного ефекту на засадах поєднання розвитку соціально-трудових відносин на всіх рівнях, узгодження і досягнення інтересів усіх суб'єктів та виконання важливих суспільних і соціально-економічних функцій та завдань роздрібною торгівлі.

У другому розділі „Оцінювання стану та умов державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі України” наведено характеристику передумов реалізації соціального діалогу у сфері роздрібною торгівлі, оцінено ефективність системи соціального діалогу на підприємствах роздрібною торгівлі, визначено проблемні засади та перешкоди державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі.

Незважаючи на якісні зрушення щодо соціалізації роздрібною торгівлі України та її позитивний вплив на фінансово-економічну ефективність галузі, поступову конвергенцію (передусім щодо вдосконалення систем мотивації персоналу, підвищення рівня соціального захисту і соціальних гарантій) у цій сфері до розвинутих країн світу, механізми реалізації соціального діалогу в цій галузі ще не досконалі, що залишається важливим завданням державного регулювання розвитку соціального діалогу.

Зокрема, із застосуванням методів SWOT-аналізу та порівняння за результатами аналізу передумов реалізації соціального діалогу у вітчизняній роздрібній торгівлі визначені сприятливі макроекономічні чинники та перешкоди, а також негативні й позитивні мікроекономічні фактори (табл. 1).

Це дало змогу обґрунтувати слабкі місця та недоліки державної політики у досліджуваній сфері, а відтак визначити головні завдання державного регулювання, до яких належать: підтримка соціальних ініціатив, соціальної й творчої активності працівників, підвищення їх соціальної захищеності, збереження та нагромадження людського і соціального капіталу; формування й застосування прогресивних систем мотивування персоналу, які враховують результати інтелектуальної творчої діяльності, підвищення мінімальних базових соціальних гарантій залежно від економічного розвитку підприємств; посилення соціальної відповідальності торговельних підприємств, заохочення працівників до соціально-економічної діяльності, забезпечення інтелектуалізації та підвищення якості трудового потенціалу; узгодження інтересів працівників, роботодавців, громади та держави стосовно підвищення мотивації праці, забезпечення продуктивної зайнятості в системі споживчих товариств, дотримання трудових прав, а також удосконалення системи професійно-кваліфікаційної підготовки кадрів відповідно до вимог ринку.

З метою попередньої ідентифікації характеристик, а в подальшому – виявлення чинників та перешкод удосконалення державної політики регулювання розвитку соціального діалогу в роздрібній торгівлі проведено пілотне експертне опитування серед працівників (в кількості 27 осіб) підприємств системи роздрібною торгівлі Дрогобицької РСС. За результатами експертної оцінки встановлено, що основними напрямками, найбільш значимим предметом соціального діалогу у системі роздрібною торгівлі (на прикладі Дрогобицької РСС) є відповідальність перед трудовим колективом (85,2%) та керівництвом підприємства (74,1%). Найбільш важливим предметом соціального діалогу поза межами підприємств є соціальна відповідальність перед споживачами (51,9%). Відтак, одним із чинників розвитку соціального діалогу у вітчизняній роздрібній торгівлі може стати активізація соціально відповідальною поведінки щодо споживачів, держави, територіальної громади, партнерів і контрагентів.

Внутрішні та зовнішні передумови державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі

УМОВИ ТА ЧИННИКИ РЕАЛІЗАЦІ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ		Макроекономічні чинники		
		сприятливі	перешкоди	
		<ul style="list-style-type: none"> • превалююче дотримання базових умов трудового та соціального законодавства; • високий рівень адміністративного контролю за сферою соціально-трудова відносин; • розвиток сучасних торгових комплексів та покращення умов праці, зайнятості й професійно-кваліфікаційного розвитку; • реалізація маркетингово-соціальних програм крупними суб'єктами ритейлу; • залучення фінансово-інвестиційного забезпечення соціалізації торговельної діяльності; • достатнє інформаційно-консалтингове забезпечення та імпорт «західних» технологій функціонування соціально-трудова відносин; • збільшення кількості потенційних конкурентоспроможних робочих місць; • розвиток соціальної інфраструктури; • реалізація проектів соціального підприємництва та покращення ресурсної забезпеченості в торгівлі 	<ul style="list-style-type: none"> • недосконалість інституційно-правового забезпечення регулювання соціально-трудова відносин; • недоліки нормативно-методичного (стратегічного і програмного) забезпечення упровадження та розвитку соціального діалогу на галузевому рівні; • негативний суспільний чинник сприйняття соціального діалогу як форми колективно-договірної регулювання; • нерозвиненість інституційної інфраструктури реалізації функцій і завдань соціального діалогу в роздрібній торгівлі; • погіршення якості трудового життя у галузі; • слабкість стимулів до професійно-кваліфікаційного розвитку персоналу; • погіршення умов розвитку системи соціального страхування та пенсійного забезпечення 	
Мікроекономічні чинники	Позитивні	<ul style="list-style-type: none"> • прийнятно-раціональна структура та якість персоналу; • покращення структури оплати праці; • наявність систем трудової мотивації праці; • підвищення рівня соціального захисту і соціальних гарантій 	<ul style="list-style-type: none"> Підтримка окремих соціальних ініціатив, соціальної і творчої активності працівників, підвищення їх соціальної захищеності, збереження й нагромадження людського та соціального капіталу 	<ul style="list-style-type: none"> Формування і застосування прогресивної системи мотивування працівників торгівлі, яка враховує результати інтелектуальної трудової діяльності, підвищення базових соціальних гарантій залежно від економічного розвитку підприємств
	Негативні	<ul style="list-style-type: none"> • погіршення відповідальності роботодавців за зайнятість у галузі; • зниження обсягів та рівня зайнятості, високий рівень неформальної та вимушеної неповної зайнятості; • недотримання працівниками принципів стабільності праці, професійно-кваліфікаційного розвитку, формування і реалізації інтелектуального капіталу; • недостатність захисту соціально-трудова прав і свобод; • зростання соціальної напруги та кількості конфліктних ситуацій; • невисокий рівень оплати праці та його зниження 	<ul style="list-style-type: none"> Посилення соціальної відповідальності торговельних підприємств, заохочення працівників до соціально-економічної активності, забезпечення інтелектуалізації та підвищення якості трудового потенціалу 	<ul style="list-style-type: none"> Узгодження інтересів працівників, роботодавців, громади та держави стосовно підвищення мотивації праці, забезпечення продуктивної зайнятості, дотримання трудових прав, а також удосконалення системи професійно-кваліфікаційної підготовки кадрів відповідно до вимог ринку
ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕАЛІЗАЦІ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ				

Результати структурної характеристики предметів соціального діалогу на підприємствах роздрібної торгівлі довели також наявність таких негативних

аспектів, зокрема діалогу та колективно-договірного регулювання в галузі:

- щодо зайнятості – різке зменшення кількості зайнятих (на 24,8% у 2015 р. до 2011 р.) та перевищення динаміки вивільнення над залученням кадрів (на 0,15 в.п. у 2015 р.); переведення працівників на неповний робочий час з економічних причин, збільшення кількості працівників пенсійного та передпенсійного віку;

- щодо правил внутрішнього розпорядку – критичне збільшення втрат робочого часу (на 17,0% упродовж 2011–2015 рр.) та зменшення тривалості відпустки;

- щодо розвитку персоналу – погіршення якості програм підготовки та підвищення кваліфікації кадрів (3,3% облікової кількості штатних працівників підвищили кваліфікацію у 2015 р.); зменшення частки працівників з повною або базовою вищою освітою;

- щодо винагороди за працю – незадовільні темпи зростання фонду оплати праці, недостатня частка фонду додаткової заробітної плати (менше 10,0% загального обсягу фонду оплати праці за 2011–2015 рр.), скорочення компенсаційних і матеріальних виплат, погіршення якості соціального захисту й соціальних гарантій.

З метою визначення ефективності процесів реалізації соціального діалогу проведено оцінювання цінності людського капіталу системи роздрібної торгівлі Дрогобицької РСС за методикою вартісної оцінки Т. П'ятухової та Ю. Крихтіної. Результати аналізу показали, що цінність людського капіталу системи роздрібної торгівлі залежить не тільки від здійснених зусиль, а й від отриманого результату її функціонування. В процесі дослідження доведено, що окрім притаманних витрат (витрат на оплату праці, її мотивацію, на заходи охорони здоров'я та відпочинку, підвищення кваліфікації) до складу сукупних витрат на функціонування людського капіталу системи роздрібної торгівлі, необхідно включати витрати пов'язані із забезпеченням якості культури торгового обслуговування населення (витрати на естетику зовнішнього вигляду торгово-обслуговуючого персоналу, підвищення культурного рівня їх трудового життя, розвитку професійної етики та етикету тощо). Виявлено, що за постійного зростання сукупних витрат на функціонування людського капіталу збільшення обсягу товарообороту за рахунок продуктивності праці є недостатнім для загального підвищення ефективності господарювання. Це засвідчує недостатній вплив та майже відсутній зв'язок між реалізацією соціального діалогу на торговельних підприємствах і зростанням цінності людського капіталу. Відтак ефективність державної політики у цьому напрямі низька і потребує удосконалення (табл. 2).

Упродовж 2011-2015 рр. відмітимо постійну зміну коефіцієнта ефективності використання людського капіталу – від 0,929 в.п. (2012 р.) до 1,151 в.п. (2015 р.). Причому, індекс приросту товарообороту за рахунок продуктивності праці за аналізований період перевищував одиницю. Однак, при постійному зростанні сукупних витрат на функціонування людського капіталу це виявилось недостатнім для підвищення його ефективності. Таким чином, збільшення керівництвом роздрібної торгівлі сукупних витрат в людський капітал на фоні зменшення коефіцієнту ефективності використання людського капіталу свідчить про зниження його цінності, що потребує удосконалення предметів соціально-трудова відносин у рамках ефективного соціального діалогу.

Оцінювання цінності людського капіталу підприємств в системі роздрібної торгівлі у 2011–2015 рр.

Показники	Роки					Темпи зростання, %	
	2011	2012	2013	2014	2015	2015 / 2011	2015 / 2014
Сума сукупних витрат у людський капітал підприємств, тис. грн	3215,2	3489,5	3570,2	4104,7	4010,5	124,7	97,7
Коефіцієнт ефективності використання людського капіталу:	1,082	0,929	1,109	0,923	1,151	-	-
– індекс приросту товарообороту за рахунок продуктивності праці;	1,063	1,010	1,135	1,061	1,125	-	-
– індекс приросту сукупних витрат у людський капітал	0,982	1,087	1,023	1,150	0,977	-	-
Цінність людського капіталу підприємств, тис. грн	3478,8	3241,7	3959,4	4552,1	4616,1	132,7	101,4

Примітка. Розрахунок зроблено згідно з даними системи роздрібної торгівлі Дрогобицької райспоживспілки.

За результатами аналізу проблемних аспектів та перешкод державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі України з використанням методу системного аналізу з'ясовано, що головними перешкодами та чинниками ускладнення державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі залишаються: недостатня інституціоналізація та можливості держави в межах соціального діалогу; малі обсяги діяльності та низька фінансово-економічна ефективність галузі через низьку купівельну спроможність населення; істотне податкове навантаження на оплату праці; недостатній професійно-кваліфікаційний рівень персоналу; трудодефіцитна кон'юнктура ринку праці; високий рівень неформальної зайнятості та існування вимушеної неповної зайнятості; обмеженість практик запровадження нових форм працевлаштування і організації праці, соціальної згуртованості робочої сили; незадовільні темпи розвитку соціальної інфраструктури, недостатній досвід та приклади проектів із соціального підприємництва; „слабкість” правових норм та мотивації до укладання колективних договорів і угод, ін.

Перешкоди та чинники ускладнення розвитку, а, відтак, необ'єктивні перемовини в межах соціального діалогу призводять до подальшого підсилення таких проблемних аспектів державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі як: зниження рівня реальної заробітної плати найманих працівників, зниження забезпеченості галузі інтелектуально-кадровим потенціалом, використання малоефективних форм організації праці, послаблення соціального контролю та соціального захисту працівників, погіршення соціально-психологічного клімату і мотивації працівників до професійно-кваліфікаційного розвитку, недотримання норм трудового законодавства, умов колективних і трудових

договорів, ін. Відтак, на усунення перешкод та покращення аспектів функціонування і державного регулювання соціального діалогу в роздрібній торгівлі необхідно стимулювати ефективну державну політику у цій сфері.

Третій розділ „**Стратегічні напрями та засоби державного регулювання розвитку соціального діалогу в роздрібній торгівлі**” присвячено обґрунтуванню механізмів та інструментів реалізації соціального діалогу, формуванню та розвитку функціонально-суб’єктної інтеграції політики реалізації соціального діалогу, узагальненню організаційних та економічних засобів реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі.

Виважена реалізація державної політики має здійснюватися з дотриманням принципів плановості, системності, комплексності та стратегічної зорієнтованості. Оскільки соціальний діалог реалізується в різних площинах, а його сторонами є представники всіх рівнів управління, обґрунтовано доцільність формування механізмів та інструментів державної політики за макроекономічним (цільовий орієнтир – забезпечення зростання комплексної зайнятості населення), мікроекономічним (підвищення продуктивності та ефективності праці) та нано-напрямами (формування високої мотивації праці та рівня якості трудового життя).

З використанням методів DEA- та регресійного аналізу сформовано модель регресійних рівнянь, коефіцієнти регресії незалежних змінних яких характеризують рівень впливу окремих факторів на головні пріоритети реалізації державної політики поширення соціального діалогу в роздрібній торгівлі України. Інформаційну базу становили показники економіки праці та реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі, підібрані окремо в контексті соціально-економічної ролі галузі, ефективного функціонування підприємств роздрібною торгівлі та задоволеності працею (формула 1, рис. 3).

$$\left. \begin{aligned} y_1 &= 0,30x_{1.1} + 0,66x_{1.2} + 0,63x_{1.3} - 0,18x_{1.5} + 0,38x_{1.13} \\ &\quad - 0,34x_{1.14} \\ y_2 &= 1,30x_{2.2} + 1,67x_{2.3} + 0,83x_{2.4} + 1,75x_{2.5} + 1,01x_{2.7} \\ &\quad + 0,63x_{2.8} + 0,42x_{2.9} + 0,55x_{2.10} - 2,99x_{2.13} - 2,28x_{2.14} - \\ &\quad 0,25x_{2.16} + 0,42x_{2.17} \\ y_3 &= 0,44x_{2.2} + 0,70x_{2.4} + 0,43x_{2.5} - 2,10x_{2.7} + 0,40x_{2.10} \\ &\quad + 1,50x_{2.15} + 0,37x_{2.17} \end{aligned} \right\} y = \kappa_1 y_1 + \kappa_2 y_2 + \kappa_3 y_3, \quad (1)$$

де y – інтегральний коефіцієнт реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі; y_1 – рівень зайнятості населення у торгівлі; y_2 – продуктивність праці у роздрібній торгівлі; y_3 – середньомісячна заробітна плата у роздрібній торгівлі; κ – коефіцієнти вагомості параметрів (показників) реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі; $x_{1.1}$ – рівень фонду оплати праці у роздрібному товарообороті; $x_{1.2}$ – чисельність зайнятих у розрахунку на одиницю торгової площі; $x_{1.3}$ – чисельність штатних працівників на одне підприємство торгівлі; $x_{1.5}$ – коефіцієнт вивільнення працівників у торгівлі; $x_{1.13}$ – забезпеченість населення мережею роздрібною торгівлі на 1000 осіб; $x_{1.14}$ – інвестиції в основний капітал на одну особу в торгівлі; $x_{2.2}$ – частка молоді (до 35 років); $x_{2.3}$ – частка працівників, що підвищили в поточному році кваліфікацію, пройшла навчання; $x_{2.4}$ – кількість зайнятих працівників на один об’єкт торгівлі; $x_{2.5}$ – коефіцієнт обороту кадрів з прийняття; $x_{2.7}$ – кількість зайнятих на одиницю торгової площі; $x_{2.8}$ – частка

управлінського персоналу; $x_{2,9}$ – коефіцієнт співвідношення основного та допоміжного робочого часу; $x_{2,10}$ – частка працівників з вищою освітою; $x_{2,13}$ – частка заохочувальних та компенсаційних виплат; $x_{2,14}$ – частка працівників, охоплених колективним договором; $x_{2,15}$ – фонд робочого часу, люд.-год.; $x_{2,16}$ – коефіцієнт ефективності використання фонду робочого часу; $x_{2,17}$ – рівень заробітної плати у доході підприємства.

Рис. 3. Ефективність державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі (макроекономічний аспект) за регіонами України у 2014 р. за результатами DEA-аналізу

Зроблено висновок, що більш прийнятними для забезпечення комплексної зайнятості у роздрібній торгівлі є інструменти інституційно-правового, організаційно-економічного та фінансово-інвестиційного механізмів; підвищення ефективності та продуктивності праці – соціально-мотиваційного та організаційно-інституційного механізмів; покращення якості й мотивації праці – соціально-психологічного, економічно-ресурсного та інформаційно-аналітичного механізмів. Результати експертної оцінки структурної характеристики предметів соціального діалогу серед працівників системи роздрібно торгівлі дали змогу досягнути збалансованості механізмів й інструментів державної політики в аналізованій сфері та запропонувати засоби її реалізації (рис. 4).

У роботі такий підхід отримав назву функціонально-суб'єктної інтеграції навколо соціального діалогу (рис. 5).

У той же час головною метою реалізації державної політики розвитку соціального діалогу в роздрібній торгівлі України є формування і ефективне використання інтелектуального капіталу вітчизняних підприємств галузі. Досягнення цієї мети відбувається у непрямий спосіб завдяки тристоронній співпраці щодо виявлення, наближення, узгодження і задоволення соціально-трудова, а через них і економічних, інтересів суб'єктів діалогу – представників держави та колективних структур роботодавців і працівників торгівлі.

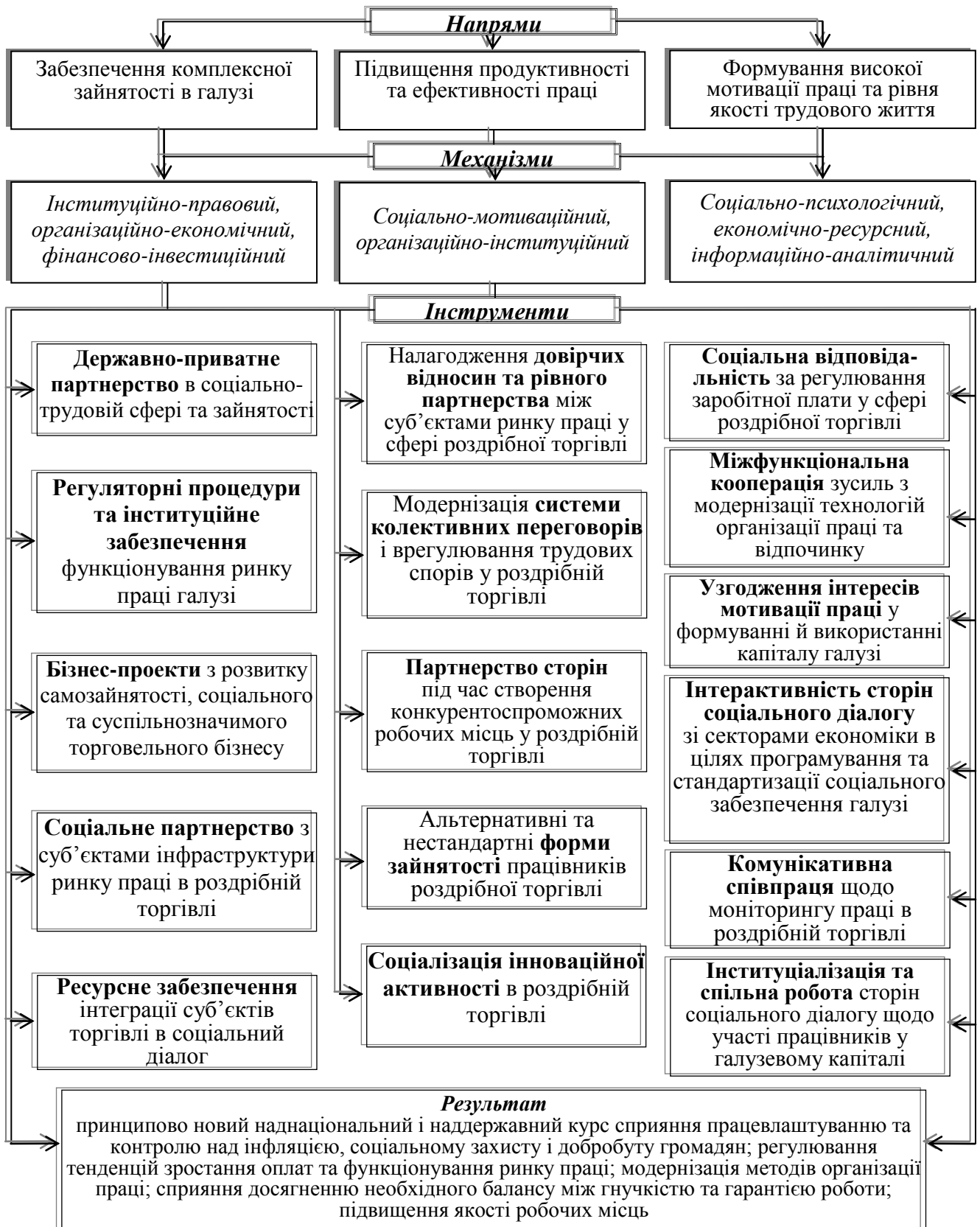

Рис. 4. Засоби реалізації державної політики розвитку соціального діалогу в роздрібній торгівлі

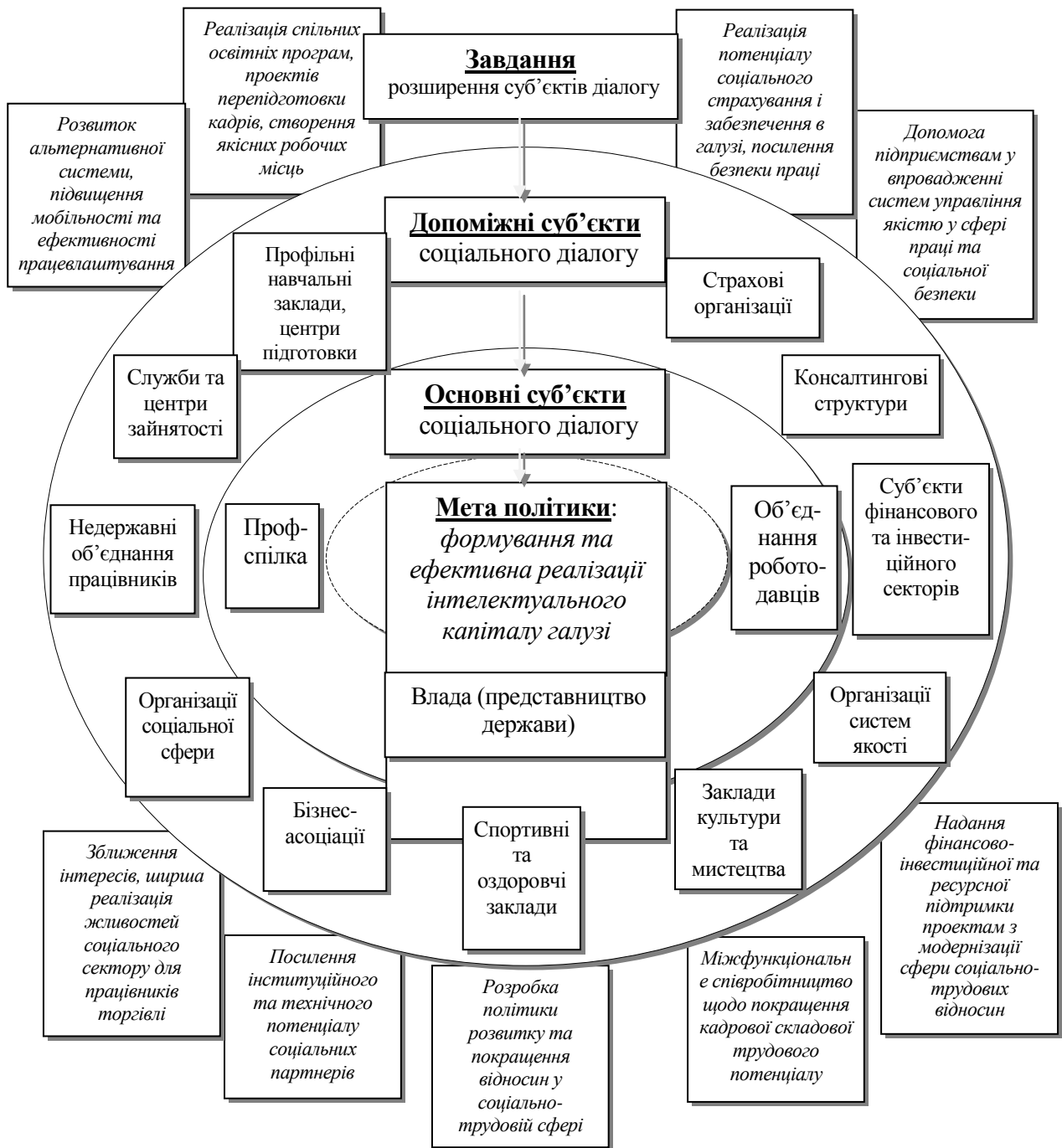

Рис. 5. Учасники та завдання функціонально-суб'єктної інтеграції для реалізації державної політики розвитку соціального діалогу в роздрібній торгівлі України

Для підсилення можливостей щодо досягнення мети і стратегічних пріоритетів, реалізації механізмів та інструментів розвитку соціального діалогу в роздрібній торгівлі України визначено та обґрунтовано організаційні й економічні заходи державної політики в цій сфері. Доведено необхідність їх формування, реалізації відповідно до завдань розвитку соціального діалогу в галузі, які встановлені за такими елементами соціально-трудої сфери як сторони, суб'єкти, види, предмети, рівні та типи. Це дає змогу більш комплексно і системно сформувати тактику реалізації державного регулювання.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено узагальнені та нові теоретичні й прикладні підходи до вирішення науково-прикладної задачі удосконалення державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі. Отримані науково-теоретичні, методичні та практичні результати дають змогу зробити такі висновки.

1. У результаті вивчення теоретичного підґрунтя функціонування системи соціально-трудової сфери встановлено, що ефективність державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі значною мірою визначається усвідомленням та наявністю відповідної моделі його державного регулювання. У світовій практиці широкого поширення набув інститут соціального діалогу, вивчення джерел виникнення та еволюції теорії якого підтвердило доцільність його впровадження в умовах соціалізації роздрібною торгівлі, а також дало змогу стверджувати, що соціальний діалог є інструментом висловлення, зближення і узгодження інтересів держави, роботодавців та працівників щодо формування сприятливого соціально-трудового середовища, ефективної системи соціально-трудових відносин, зростання зайнятості та покращення якості трудового життя, підвищення внутрішньої й зовнішньої соціальної відповідальності та контролю, що загалом забезпечує формування і використання інтелектуально-кадрового капіталу, а відтак – кращі економічні можливості сфери торгівлі.

2. Система соціального діалогу в роздрібній торгівлі, будучи сфокусованою передусім на проблемах соціально-трудової сфери, чинить істотний вплив на функціонування соціально-економічної системи галузі та підсистеми споживчої кооперації. Для використання цих можливостей необхідно розуміти принципову структуру системи соціального діалогу, згідно з базовими параметрами соціально-економічних відносин, елементами яких є сторони (державна, роботодавець, найманий працівник), суб'єкти (роботодавець, функціональні відділи та підрозділи підприємства, об'єднання працівників), рівні (індивідуальний, комбінований (колективний), змішаний, комерційний), предмети (забезпечення зайнятості, організація праці, підвищення її продуктивності, формування й відтворення людського та соціального капіталу, встановлення винагороди за виконану працю, соціальний захист працівників та послуги соціальної сфери, соціальна відповідальність усіх учасників соціального діалогу, соціальна безпека трудової діяльності), а також методи, види, принципи та типи.

3. Реалізація державної політики поширення соціального діалогу в роздрібній торгівлі потребує усвідомлення та вибудування теоретико-методичної основи відповідного механізму. Важливим аспектом такого механізму є включення до нього суб'єктів усіх рівнів. Це дає змогу сформувати достатньо вичерпний перелік об'єктів соціального діалогу, а також цілей та очікуваних результатів реалізації. Важливо, щоб у процесі формування механізму та провадження державної політики були дотримані як базові (типові), так і специфічні (пов'язані з особливостями роздрібною торгівлі) принципи.

4. За підсумками системного аналізу передумов реалізації соціального діалогу в сфері роздрібною торгівлі в Україні сформовані мікроекономічні позитивні та негативні чинники, а також макроекономічні сприятливі тенденції й загрози. Фокусування цих

умов та чинників на виконанні завдань державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі підтверджує існування критичних зон, усунення яких є цільовими орієнтирами для органів влади. Це підтримка соціальних ініціатив працівників, посилення їх соціальної захищеності, збереження та нагромадження людського і соціального капіталу, застосування прогресивної системи мотивування праці, зростання базових соціальних гарантій відповідно до темпів економічного розвитку підприємств, посилення соціальної відповідальності бізнесу, забезпечення інтелектуалізації та підвищення якості трудового потенціалу, продуктивної зайнятості, дотримання трудових прав, а також удосконалення системи професійно-кваліфікаційної підготовки кадрів згідно з вимогами ринку.

5. Компаративний аналіз перешкод і чинників ускладнення реалізації соціального діалогу у вітчизняній роздрібній торгівлі споживчої кооперації, а також предметів колективно-договірного регулювання засвідчив, що негативними наслідками для галузі, зумовленими нехтуванням активним і комплексним впровадженням положень соціального діалогу, є зниження рівня якості трудового життя, зменшення продуктивності праці та зростання соціальної напруги на кооперативних підприємствах торгівлі, послаблення соціального захисту і соціальних гарантій, погіршення умов розвитку системи соціального страхування та пенсійного забезпечення, зниження можливості навчання, перекваліфікації й підвищення кваліфікації кадрів, якості культури праці працівників, етики та естетики обслуговування, погіршення системно-структурних характеристик соціально-трудова відносин у роздрібній торгівлі.

6. З метою визначення, обґрунтування та економіко-математичного підтвердження достовірності напрямів, механізмів та інструментів державної політики реалізації соціального діалогу на галузевому рівні, які варто реалізувати у роздрібній торгівлі України, застосовано методи DEA- і регресійного аналізу. Встановлено, що найбільш прийнятними механізмами щодо забезпечення комплексної зайнятості є інституційно-правовий, організаційно-економічний та фінансово-інвестиційний. При цьому дієвими інструментами є соціальне державно-приватне партнерство, регуляторні процедури, бізнес-проекти, соціальне партнерство та його ресурсне забезпечення. За напрямом підвищення продуктивності та ефективності праці доцільно застосовувати соціально-мотиваційний та організаційно-інституційний механізми з інструментами довірчих відносин та рівного партнерства, модернізації системи колективних договорів, соціалізації інноваційної активності, розвитку партнерства сторін та форм зайнятості. За напрямом покращення мотивації праці та якості трудового життя органам державного управління доцільно реалізувати соціально-психологічний, економічно-ресурсний та інформаційно-аналітичний механізми з інструментами соціальної відповідальності, міжфункціональної кооперації, інтерактивності сторін, узгодження інтересів їх мотивації, забезпечення комунікативної співпраці та інституціалізації соціального діалогу.

7. У роботі доведено, що для подальшого вдосконалення практичної апробації, а також підвищення ефективності реалізації державної політики розвитку соціального діалогу в роздрібній торгівлі необхідно запровадити механізм функціонально-суб'єктної інтеграції суб'єктів соціального діалогу, тобто залучення,

окрім основних суб'єктів – профспілкових організацій, об'єднань роботодавців та держави, допоміжних, співпраця з якими уможливить виконання необхідних функцій, що в сукупності забезпечують досягнення генеральної мети державної політики в аналізованій сфері – формування та ефективного використання інтелектуального капіталу галузі. Підсилення практичного аспекту реалізації державної політики розвитку соціального діалогу в роздрібній торгівлі України дозволило визначити конкретні організаційні та економічні засоби, які слід використати органам державного управління, які дозволять системно підійти до реалізації політики, адже засоби підібрані за всіма елементами системи соціального діалогу – сторонами, суб'єктами, видами, предметами, рівнями та типами.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділи у монографіях:

1. Мазярко І. С. Підприємства на ринку товарів і послуг: соціальний діалог та соціальна відповідальність: монографія / І. С. Мазярко; за ред. Н. Г. Міценко. – Львів : Вид-во ЛТЕУ, 2016. – 246 с. (3,2 друк. арк.; *особистий внесок: здобувачу належить Розділ 1 „Соціально-економічні передумови реалізації соціального діалогу у сфері торгівлі”*. С. 9–63).

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Мазярко І. С. Оцінювання передумов реалізації соціального діалогу у роздрібній торгівлі України / І. С. Мазярко // Економіка та держава. – 2016. – № 3. – С. 105–108 (0,9 друк.арк.).

3. Мазярко І. С. Узгодження принципів ефективності державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі / І. С. Мазярко // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2016. – Вип. 1(11). – С. 306–314 (0,25 друк. арк.).

4. Мазярко І. С. Концептуальний зміст і роль соціального діалогу в контексті соціально-економічного розвитку роздрібної торгівлі в Україні / І. С. Мазярко, О. І. Іляш // Вісн. Дніпропетровськ. ун-ту. Серія „Економіка”. – 2015. – Т. 23, № 10/1. – Вип. 9(3). – С. 190–195. (0,49 друк. арк., *особистий внесок: виявлено наслідки соціального діалогу в умовах його реалізації в роздрібній торгівлі*).

5. Мазярко І. С. Особливості формування та реорганізація соціального діалогу у рамках створення дієвої системи соціального партнерства в торгівлі / І. С. Мазярко// Торгівля, комерція, підприємництво. – 2015. – Вип. 19. – С. 142–145. (0,47 друк. арк.).

6. Мазярко І. С. Комерціалізація відносин соціально-економічного та соціально-трудового характеру в процесі формування та розвитку соціального діалогу в роздрібній торгівлі / І. С. Мазярко // Держава та регіони. Серія „Державне управління”. – 2015. – № 4. – С. 25–30 (0,64 друк. арк.).

7. Мазярко І. С. Принципи державної політики системної реалізації соціального діалогу у роздрібній торгівлі України / І. С. Мазярко // Соц.-екон. проблеми сучасного періоду України. – 2014. – № 6 (110). – С. 91–100 (0,48 друк. арк.).

Публікації в наукових періодичних виданнях інших держав:

8. Mazyarko I. S. Barriers and priorities of the implementation of the social dialogue's state regulation in the Ukrainian retail trade / I. Mazyarko, O. Pyash // *Modern Science*. – Прага, Чехія, 2016. – Vol. 2. – P. 16–22 (1,4 друк. арк.; *особистий внесок: запропоновано основні стратегічні завдання та пріоритети державної політики для усунення перешкод реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі*).

9. Мазярко І. С. Механізми та інструменти реалізації державної політики розвитку соціального діалогу у роздрібній торгівлі / І. С. Мазярко // *The Caucasus*. – Тбілісі, Грузія, 2016. – Vol. 12, Iss.2. – P. 32–37. (1,2 друк. арк.).

Публікації за матеріалами конференцій:

10. Мазярко І. С. Забезпечення соціально-матеріальних та духовно-інтелектуальних потреб працівників як вектор реалізації соціального діалогу в сфері роздрібної торгівлі / І. С. Мазярко // *Перспективи розвитку національної економіки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 12–13 лютого 2016 р.)*. — Запоріжжя : ГО СІЕУ, 2016. – Ч. 1 – С. 28–31 (0,17 друк. арк.).

11. Мазярко І. С. Елементи механізму реалізації соціального діалогу у роздрібній торгівлі України / І. С. Мазярко, О. І. Іляш // *Development of social and economic systems in a global competitive environment : internat. scientific conf. (Кишинів, Молдова, 26 лютого 2016 р.)*. – Chisinau: S.n., 2016. – P. 63–66 (0,2 друк. арк.; *особистий внесок: визначено головні елементи системного підходу до формування соціального діалогу у роздрібній торгівлі*).

12. Мазярко І. С. Сутність та особливості механізму державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі / І. С. Мазярко // *Naukowa przestrzen Europy – 2016: materialy XII Miedz. nauk.-prakt. Konf. (Перемишль, Польща, 07–15 квітня 2016 р.)* – Przemysl : Nauka I studia, 2016. – Vol. 4. – P. 37–40 (0,2 друк. арк.).

13. Мазярко І. С. Територіальні диспропорції та деформації у реалізації державної політики поширення соціального діалогу у сфері роздрібної торгівлі / І. С. Мазярко, О. І. Іляш // *Проблеми та перспективи розвитку національних економік: від мікро- до макрорівня: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 08 квітня 2016 р.)*. — Одеса : МГУ, 2016. – С. 97–100 (0,23 друк. арк.; *особистий внесок: обґрунтовано диспропорції у реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі за регіонами України*).

14. Мазярко І. С. Організація розвитку людського та інтелектуально-кадрового капіталу як важливе завдання реалізації соціального діалогу в торгівлі / І. С. Мазярко // *Соціально-економічний розвиток України в умовах співпраці з Європейським союзом: матеріали міжнар. інтернет-конф. (Миколаїв, 14–15 квітня 2016 р.)*. – Миколаїв : МНАУ, 2016. – С. 145–148 (0,19 друк. арк.).

15. Мазярко І. С. Вплив тінізації оплати праці на ефективність реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі / І. С. Мазярко // *Розвиток економіки та менеджменту в умовах інтеграційних процесів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 29–30 квітня 2016 р.)*. – К. : Аналіт. центр „Нова Економіка”, 2016. – С. 31–33 (0,1 друк. арк.).

16. Мазярко І. С. Соціалізація трудових відносин як напрям реалізації соціального діалогу в торгівлі / І. С. Мазярко // Розвиток національної економіки України: нові реалії і можливості в умовах започаткованих змін: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 20 жовтня 2015 р.) – Л. : ГО „Академ. простір”, 2015. – С. 24–29 (0,2 друк. арк.).

17. Мазярко І. С. Вплив законодавчих змін на реалізацію соціального діалогу в Україні / І. С. Мазярко // Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 20 листопада 2015 р.) – Л. : ЛКА, 2015. – С. 65–67 (0,16 друк. арк.).

18. Мазярко І. С. Забезпечення системного та структурно-збалансованого формування сприятливого соціально-трудового середовища реалізації соціального діалогу / І. С. Мазярко // Трансформаційні зміни в соціально-економічних системах: виклики часу: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 07 травня 2014 р.) – Л. : ГО „Академ. простір”, 2014. – С. 44–47 (0,2 друк. арк.).

19. Мазярко І. С. Теоретичні засади дослідження економічної системи як головного критерію розвитку суспільства / І. С. Мазярко // Ефективна економіка та менеджмент: теорія і практика: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 14–15 листопада 2014 р.) – Д. : Вид. дім „Гельветика”, 2014. – Ч. 1 – С. 151–154 (0,18 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Мазярко І. С. Пріоритети та засоби державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Національний університет водного господарства та природокористування, Рівне, 2016.

У дисертації вирішена сукупність завдань щодо обґрунтування теоретико-методичних засад і прикладних інструментів державної політики реалізації соціального діалогу у роздрібній торгівлі. Об'єктом дослідження є процес творення державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі. Узагальнені теоретико-методичні засади виникнення та еволюції теорії соціального діалогу в умовах соціалізації роздрібної торгівлі. Досліджено сфери соціально-економічних та соціально-трудова відносин як об'єкти державного регулювання соціального діалогу в роздрібній торгівлі. Сформовано механізм та визначено принципи системного підходу до формування державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі. Наведено характеристику передумов реалізації соціального діалогу в сфері роздрібної торгівлі. Оцінено ефективність системи реалізації соціального діалогу на підприємствах роздрібної торгівлі. З'ясовано проблемні аспекти та перешкоди державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі. Розроблено механізми та інструменти реалізації соціального діалогу в галузі роздрібної торгівлі. Введено у науковий обіг та обґрунтовано поняття функціонально-суб'єктної інтеграції політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі. Запропоновано організаційні та економічні засоби реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі.

Ключові слова: роздрібна торгівля; соціальний діалог; державна політика; державне регулювання; економічна ефективність праці; сфера соціально-трудова відносин; колективно-договірне партнерство; пріоритети, механізми, інструменти та засоби державної політики реалізації соціального діалогу.

АННОТАЦИЯ

Мазярко И. С. Приоритеты и средства государственной политики реализации социального диалога в розничной торговле. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Национальный университет водного хозяйства и природопользования, Ровно, 2016.

В диссертации решена совокупность заданий относительно обоснования теоретико-методических принципов и прикладных инструментов государственной политики реализации социального диалога в розничной торговле. Объектом исследования является процесс формирования государственной политики реализации социального диалога в розничной торговле. Обобщены теоретико-методические основы понятия, возникновения и эволюции теории социального диалога в условиях социализации розничной торговли. Исследованы сферы социально-экономических и социально-трудова отношений как объекты государственного регулирования социального диалога в розничной торговле. Сформирован механизм и определены принципы системного подхода к формированию государственной политики реализации социального диалога в розничной торговле. Предоставлена характеристика предпосылок реализации социального диалога в сфере розничной торговли. Оценена эффективность системы социального диалога на предприятиях розничной торговли. Установлены проблемные аспекты и препятствия государственной политики реализации социального диалога в розничной торговле. Разработаны механизмы и инструменты реализации социального диалога в сфере розничной торговли. Введено в научный оборот и обосновано понятие функционально-субъектной интеграции политики реализации социального диалога в розничной торговле. Предложены организационные и экономические способы реализации социального диалога в розничной торговле.

Ключевые слова: розничная торговля; социальный диалог; государственная политика; государственное регулирование; экономическая эффективность труда; сфера социально-трудова отношений; коллективно-договорное партнерство; пріоритети, механизмы, инструменты и средства государственной политики реализации социального диалога.

ANNOTATION

Mazyarko I. S. The means and priorities of the public policy of social dialogue implementation in retail trade. – On the manuscript rights.

Dissertation for the Candidate of Economic Sciences degree, specialty 08.00.03 – economics and national economy management. – National University of Water Management and Nature Resources Use, Rivne, 2016.

This dissertation investigated and highlighted a wide variety of issues concerning justification of theoretical and methodological background and applied instruments of state policy for social dialogue in the retail trade.

The study substantiated that social dialogue is an instrument of expression, convergence and harmonization of interests of the state, employers and employees. Particular attention is drawn to formation of favorable social and labor environment, an effective system of social-labor relations, employment growth and improving the quality of working conditions, improving internal and external social responsibility and control achieved by social dialogue, which eventually provides the formation and use of intellectual and human capital of the industry, and consequently – better economic opportunities. Implementation of social dialogue dissemination policy is intimately focused on forming efficient functional system of social-labor relations, yet its important strategic function is to improve labor productivity and performance, as well as achieve considerably higher financial and economic output of the industry.

The analysis of the preconditions for the implementation of social dialogue in the retail trade of Ukraine revealed such weaknesses which stay the key targets for government to eliminate. These are endorsing and supporting social initiatives of employees, increasing the level of their social protection, preserving and accumulating human and social capital, launching advanced staff incentive programs, developing social security floor due to the economic growth of the enterprises, enhancing corporate social responsibility, providing intellectualization and quality of labor potential and sustaining labor rights, generating employment opportunities along with improving the system of qualification training in accordance with market requirements.

Essential characteristics and tools of implementing functional-subjective integration in social dialogue were introduced into scientific discourse and justified. It lies in the involvement of both primary subjects such as trade union organizations, association of employers and government and, auxiliary subjects of social dialogue. Thus, the collaboration with such subjects will enable and provide the necessary features that together achieve the general goal of the state policy in the analyzed field – development and effective use of intellectual capital of the industry.

Using methods DEA- and regression analysis (information base were indicators of labor economics and implementation of social dialogue in the retail, chosen separately in the context of social and economic role of the sector, the effective functioning of retail businesses and job satisfaction) formed model regression equations, regression coefficients independent variables which characterize the level of influence of individual factors on the main priorities of the state policy dissemination of social dialogue in the retail trade in Ukraine. This allowed a more reasonable and rational approach to the mechanisms and instruments of the state policy in the analyzed field and prove that to improve employment are better tools institutional and legal, organizational, economic, financial and investment mechanisms; improve efficiency and productivity – social, motivational and organizational and institutional mechanisms; improve the quality and motivation – social, psychological, economic and resource and information-analytical mechanisms.

To gain practical aspects of implementing the state policy of social dialogue in the retail in Ukraine identified specific organizational and economic tools that should be used to state authorities, enabling systematic approach to policy implementation, because the means chosen for all elements of the social dialogue – parties, subjects, types, items, levels.

Keywords: retail trade; social dialogue; public policy; state regulation; economic efficiency of labor; the socio-economic relations; collective-contractual partnership; priorities, mechanism, tools and means of the state police social dialogue's implementation.